

НАПИСАНЕ ЛИШАЄТЬСЯ

ЛИСТИ ПАВЛА ТИЧИНИ ДО АРНОЛЬДА АЛЬШВАНГА

«Горжусь Вами как выдающимся музыкальным советским деятелем, тончайшим музыковедом, глубоким критиком, теоретиком» [3, 361—362], — писав Павло Тичина до Арнольда Олександровича Альшванга (1898—1960) з нагоди його шістдесятирічного ювілею. Текст привітальної телеграми вміщено в останньому томі 12-томного зібрання творів поета. Здавалося б, черговий офіційний лист Тичини, яких у його епістолярії чимало, особливо відколи він обіймав державні посади, був міністром освіти й депутатом, відтак мусив реагувати на різні події, ювілеї особисто не знайомих йому людей тощо.

А проте Арнольд Альшванг — його давній, ще з київських часів знайомець. Альшванг народився в Києві в сім'ї купця, закінчив тут спершу комерційне училище, потім консерваторію як піаніст по класу Генріха Нейгауза (1920) і як композитор по класу Рейнгольда Глієра та Болеслава Яворського (1922). З 1923 року він уже й сам викладав у консерваторії.

У тій-таки вітальній телеграмі Тичина згадує: «Будто вчера еще было, когда я познакомился с Вами и Вы мне подарили четыре тома сочинений Лермонтова, от Вас я узнал о музыкальных основах теории Болеслава Леопольдовича Яворского. Вы очень много сделали для нашей хоровой студии имени Леонтовича, где читали лекции, где ввели нам предмет слушания музыки» [3, 261].

Так само в іншому тексті Тичина розповідає про своє життя в першій половині 1920-х:

Взагалі в 1921—22—23 рр. мене як творця багато в чому рятувало те, що я був диригентом капели ім. Леонтовича, яку ми разом з Гр. Верьовкою (теж диригентом капели) заснували після злочинного вбивства Миколи Дмитровича. Хор наш ми з Григорієм Гуровичем Верьовкою задумали перетворити в хор-студію, тобто кинути в роботу його ще кілька предметів. Отже, Григорій Гурович викладав хористам у дні, вільні від співань, теорію музики, я — всесвітню історію музики, Арнольд Олександрович Альшванг — слухання музики, зокрема твори Шопена, Д. Ревуцький — думи українські (грав на піаніно, співав) [2].

Альшванг поклав на музику вірш Тичини «Одчиняйте двері» [5, 144]. Отже, вітальна телеграма була не звичайною відпискою академіка й лауреата. Про це свідчить, зокрема, й те, що чернетка її, яка збереглася в архіві Тичини (нині в Центральному державному архіві-музеї літератури

і мистецтва України), містить фрази, які не ввійшли в остаточний текст. Серед них і згадка про Шопена: «Ваши лекції о слуханні музики, в частности о Шопене, были откровением для хоровой студии имени Леонтовича» [4, 301].

Навесні 1923 року Павло Тичина за сприяння і після наполегливого переконання свого давнього друга Василя Еллана-Блакитного перебрався до Харкова, тодішньої столиці України. Арнольд Альшванг тимчасом жив і працював на два міста — паралельно в Москві і в Києві (наприклад, у грудні 1923-го він прочитав у Києві лекцію «Сучасне музичне життя Москви» [1, 106]). Проте дружні зв'язки двох митців не обірвалися навіть попри відстань, яка пролягла між ними. Про це свідчать листи Тичини, які виявив Богдан Цимбал у фонді Арнольда Альшванга (№ 3057), що зберігається в Російському державному архіві літератури й мистецтва (Москва, РФ; далі — РДАЛМ).

Усього фонд містить п'ять листів Тичини середини 1920-х років (крайні дати 1924—1927) і телеграму 1958 року, відому з копії, яка залишилася в архіві поета і яку опубліковано у 12-томнику його творів. Як впливає з цього нечисельного епістолярію, Тичина з Альшвангом підтримували дружні стосунки принаймні до кінця 1920-х: Альшванг запрошував поета в гості, Тичина домовлявся з ним про статті для харківського журналу «Червоний шлях», у якому тоді працював, розповідав про новини музики, про концерти і твори, які на них слухав. Ці листи доповнюють цікавими штрихами біографію Тичини, зокрема увиразнюють місце музики у його житті і творчості.

Лише один лист датовано кореспондентом (листівка з Берліна від 20 грудня 1924 р.), уцілів один конверт зі штемпелями, решту листів у цій публікації датовано за змістом. Публікується також текст телеграми, що її отримав адресат, він містить невеликі відмінності порівняно з оприлюдненою у 12-томнику копією. Скорочені слова розкрито у квадратних дужках, закреслені слова подані в літерних примітках після тексту листа.

Лист № 1.

[Харків, січень-лютий 1924 р.]

Любий Арнольд Александровичу!

Прошу пробачити мені моє мовчання. Зразу я не міг відповісти: Помер Ленін¹; а після того не знав куди писати Вам: на Київ чи на Москву. Пишу я Вам, відповідаю, відповідаю і боюсь, бо знаю, що Ви сердитесь. — З мандрівкою моєю до Москви тепер вже, очевидно, пізно. Надходить весна, у нас у редакції² говорять про курорти, і сонце не по-харківському світить. Зразу ж по смерті Леніна їхати на виступ літературний я вважав безтактним, — так воно й залишилось. — Дякую Вам, що Ви сповістили мене про день ювілею В. Брюсова³. Я йому послав дві слові та, очевидно, невпопад, ще, може, подумають: грубо написав, а я ж написав всього лиш просто. Та й чи дійшло воно?

Ну як же Ваше життя між Києвом і Москвою? Ви справжній інтернаціоналіст. А як мистецтво Ваше? А Яворський⁴ що готує? У нас одним однісіньким Малько⁵ був, та й той утік. Пишу я небагато, і в цім мій героїзм.

Ваш Павло Тич

А як же стаття для нашого журналу?

Подається за автографом: РДАЛМ. Ф. 3057 (Альшванг А.). Оп. 1. Од. зб. 66. Арк. 11—12.
Датується за змістом листа: смерть В. І. Леніна, ювілей В. Я. Брюсова, настання весни в Харкові.

¹ Володимир Ленін (Ульянов) помер 21 січня 1924 р.

² Навесні 1923 р. Тичина переїхав із Києва до Харкова і став працювати в редакції нового літературно-мистецького щомісячника «Червоний шлях» завідувачем відділу поезії. Далі в листі він запитує адресата про статтю для цього журналу.

³ 13 грудня 1923 р. один із основоположників російського символізму письменник Валерій Якович Брюсов (1873—1924) відзначив п'ятдесятилітній ювілей.

⁴ Яворський Болеслав Леопольдович (1877—1942) — український і російський музикознавець, піаніст, композитор, громадський діяч, педагог і організатор музичної освіти польського походження. Професор Київської консерваторії (1916—1921), Київського музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка (1918—1921), директор Народної консерваторії в Києві (1917—1921). Один із засновників Музичного товариства імені Миколи Леонтовича. З 1921 р. жив і працював у Москві. Серед його учнів, зокрема, згадані в листах Тичини музиканти і композитори Л. В. Кулаковський, П. О. Козицький, М. Д. Леонтович, а також сам адресат А. О. Альшванг та ін.

⁵ Малько Микола Андрійович (1883—1961) — український і російський диригент, з 1929 р. жив і працював за кордоном. У 1924—1925 рр. вів клас у Київському музично-драматичному інституті ім. М. В. Лисенка. Паралельно викладав у Московській консерваторії (1918—1925), потім у Ленінградській (1925—1929).

Лист № 2.

Берлін, 20 грудня 1924 р.

Берлін 20/XII

Ш Арнольд Александровичу

Вже десять день як ми в Берліні¹. Столиця Німеччини чомусь мені мало подобається: сіро, прилизано. Москва краща. У Москві я був проїздом. Не зайшов до Вас, бо не міг знайти М[алу] Якиманку. А зайти хотілось. Тут познайомився з молодим композитором Веллером² (іще не друкував свого нічого). Розказував їм про Болеслава Леопольдовича³, — вони кажуть: нет, не слухали. Що за абсурд? На концерті у Держ. Філармонії чув речі Бузони, Стравинського⁴ та инш. Театри нецікаві. У нас сильніше. Оце поки що і все.

Всього доброго! З прив[ітом] Ваш ПТТ

Подається за автографом: РДАЛМ. Ф. 3057 (Альшванг А.). Оп. 1. Од. зб. 66. Арк. 1. Листівка: UR.S.S.C.S.C.P. / *Moscow* Москва / Мала Якиманка 22 / кв. 3. / ВП Арнольду Александр. / Альшвангу. Поштові штемпелі: Berlin, 20.12.24; Москва, 27.12.24.

Напис на листівці: Eudtkuhnen — Neue Häuser. Дописано олівцем: «Кордон Литви і Німеччини».

¹ На початку грудня 1924 р. Народний комісаріат освіти УСРР відрядив за кордон письменницьку делегацію в складі трьох представників Спілки пролетарських письменників «Гарт» — Олесь Досвітній, Валер'ян Поліщук і Павло Тичина. Делегація мала ознайомити Захід із досягненнями пролетарської культури та налагодити зв'язки із закордонними літераторами. 7 грудня трійця вирушила з Москви через Ригу в Західну Європу, їхній маршрут пролягав через Берлін, Париж і Прагу.

² Особу не встановлено.

³ Яворський.

⁴ Бузони Ферруччо (1866—1924) — італійський композитор, піаніст і диригент. Стравинський Ігор Федорович (1882—1971) — російський композитор.

Лист № 3.

Харків, 18 жовтня 1926 р.

Дорогий Арнольд Александровичу!

До нашого журналу підійшли б такі теми: Музика й поезія; Музика й ритміка. Музично-історичні^а нариси цікавлять нас не менше, але на ці теми нам уже дають харківські музиканти, дещо навіть пішло оце в цих числах¹. Було б добре, якби т. Кулаковський² прислав нам свої статті: його попередні роботи заінтересували читачів. Про ухвалу чи неухвалу статей наперед нічого сказати не можу, бо й сам я не цим відділом відаю, але — повторю — статті нам такі потрібні, і на т. Кулаковського ми цілком покладаємось.

Як же Ви себе почуваете? Давно я не чув концертів Ваших, а творів теж. — Може б, хоч назви своїх творів написали мені при нагоді — мене це дуже цікавить. Ви, певно, виростили: великі полотна, проблеми! Ну, всього доброго!

Пилипа Омеляновича³ бачив: він, здається, написав уже Вам.

З т[овариським] пр[ивітом] Ваш ПТ

^а Далі закреслено: <теми>

Подається за автографом: РДАЛМ. Ф. 3057 (Альшванг А.). Оп. 1. Од. зб. 66. Арк. 5—9. Додається конверт: Москва 17 / М. Якиманка 22 кв. 3. / Вш Арнольду Александровичу / *Альшвангу*; Харків, Спартаківський 3. Д.В.У.П. Т-а. Поштові штемпелі: Харьков, 18.10.26; Москва, 19.Х.26; Москва, 20.10.26.

¹ Імовірно, маються на увазі вміщені 1926 року в «Червоному шляху» статті Якова Полфьорова «Іван Франко в музиці (№ 5/6) та «Музичні силуети. Скрябін» (№ 10). Остання стаття стала першою в серії із шести публікацій Полфьорова «Музичні силуети», яка друкувалася до кінця 1928 р.

² Кулаковський Лев Володимирович (1897—1989) — український і російський музикознавець, фольклорист і педагог, автор підручників. Учень Б. Л. Яворського. У «Червоному шляху» його публікацій не зафіксовано.

³ Козицький Пилип Омелянович (1893—1960) — український композитор, музикознавець, педагог і громадський діяч. Один із засновників і керівників Музичного товариства імені Миколи Леонтовича (1921—1928).

Лист № 4.

[Харків, після 20 жовтня 1927 р.]

Дорогий Арнольд Александровичу

Пересилаю Вам замітку з харківської газети про наслідки конкурсу¹. Вийшло так, що Київ всі премії побрав. Ну та нехай... «Сковороду»² якраз закінчую, бо мушу здати до друку в кінці грудня. Дививсь я — і мені ще раз здалося, що із Сковороди тяжко видобути потрібну для опери ситуацію.

Якась вона справді ліро-епічна і тільки в такій формі, як у мене, уміщається, — а для опери нової треба, іншої. Студією зараз монографії Костомарова (Хмельницький; Мазепа; Руїна), а також матеріали до Гайдамаччини. Для «Сковороди», та і взагалі мені потрібно буде. Часу нема, а ще гірше, що до того й помешкання мое

мене тільки мучить. Працювати приходиться на посаді ввечері, бо ранішня робота в редакції — це щось жахливе: в редакцію мало не з усієї України збігаються лаятись, сперечатись, цигарку попалили. А грошей нема! А посилати аж в три місця треба! Одно слово *مې ريق اف نمب*³ та й годі. — За Геварта⁴ спасибі, не турбуйтеся. Як треба буде, я тут його знайду. До Москви приїхати? Та пора б провітритись — хоч куди-небудь, не те що в Москву. Ізнову: грошей нема. Приїзжайте, Арнольд Александровичу, до нас зі своїми концертами та лекціями. В Будинку Блакитного⁵ цього року дуже симпатично і весь час людно. Справді, не забувайте. Ну, всього доброго!

Зичу Вам здоровля!

Ваш ПТичи

Подається за автографом: РДАЛМ. Ф. 3057 (Альшванг А.). Оп. 1. Од. зб. 66. Арк. 6—7 зв. Додається вирізка з газети «Комуніст» за 20 жовтня 1927 р. (№ 240), на якій рукою Тичини написано: ««Комуніст» четвер 20 жовтня № 240».

¹ Ідеться про статтю «Що дали жовтневі мистецькі конкурси» в газеті «Комуніст», вирізка з якою додається до листа.

² «Сковорода» — поема-симфонія, над якою Тичина працював більше як двадцять років, але так і не завершив. Перші уривки з неї було опубліковано в журналі «Шляхи мистецтва» 1923 р., останній варіант тексту видано після смерті поета.

³ Араб. «бідний я».

⁴ Геварт Франсуа Огюст (1828—1908) — бельгійський композитор, музикознавець і педагог.

⁵ Будинок Блакитного — клуб письменників у Харкові по вул. Капунівській, 4. Повна назва — Будинок журналістів і письменників імені товариша Василя Блакитного. Урочисто відкритий 5 січня 1927 року як подарунок партії літераторам до десятої річниці Жовтневої революції. Тут проходили з'їзди літературних організацій, засідання, наради, диспути, літературні вечори й концерти, зустрічі з відомими людьми.

Лист № 5. [Харків, 1920-ті]

Хороший Арнольд Александрович

Тож мені радість була — перська граматика і Ваш лист! Вашу гостинність — побувати в Москві — так і не міг використати: то се, то те, та й перебило. Колись-таки та приїду. Як Вам велося в Ленінграді? Хóроше бути високим художником і силою свого голосу покривати раси, нації, будні. Будні ж багато кого з нас заїдають. Хороше ширяти по просторах! Вічно рвусь...

Ваш П Тичи

Подається за автографом: РДАЛМ. Ф. 3057 (Альшванг А.). Оп. 1. Од. зб. 66. Арк. 13.

Телеграма [Київ, 1958]

От всего сердца поздравляю славным 60-летием уважаемого и дорогого Арнольда Александровича. Откуда это так быстро годы бегут.

Будто вчера еще было когда я познакомился с Вами и Вы мне подарили четыре тома сочинений Лермонтова, от Вас я узнал = о музыкальных основах теории Болеслава Леопольдовича Яворского. Вы очень много сделали для нашей Хоровой студии имени Леонтовича¹ где читали лекции где вели нам предмет слушания музыки Ваша заслуга в этом большая. Ваши слушатели были кто — да ведь все они были рабочие и железнодорожные служащие. Они = Вас и сейчас поминают добрым словом. Горжусь Вами как выдающимся музыкальным советским деятелем тончайшим музыковедом глубоким критиком теоретиком. Примите мои искренние пожелания добра во всем успеха. Мои годы уже совсем таки не молодые но все мы вместе с Вами сердцем молоды = Павло Тычина —

Подается за автографом: РДАЛМ. Ф. 3057 (Альшванг А.). Оп. 1. Од. зб. 66. Арк. 14. Телеграма: Москва 3-я Миусская 4/6 / квартира 60 Альшвангу / Арнольду Александровичу. Штемпель: Москва. 21058 / кв. 25/78 Киева 25/3301 146 / 2 1227 =

¹ Ідеться про капелу-студію імені Миколи Леонтовича, яка утворилася восени 1921 р. в результаті об'єднання хору під керівництвом Тичини та хору імені Леонтовича, яким керував Григорій Верьовка. З капелю-студією одночасно працювали обидва диригенти, загальне керівництво здійснював Тичина. Капелюю опікувався Комітет пам'яті Леонтовича (з весни 1922 р. — Музичне товариство ім. Леонтовича).

*Переднє слово,
підготовка текстів та коментарі
Ярини ЦИМБАЛ
м. Київ*

Отримано 15 грудня 2020 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузык В. Пазли нашої історії: літопис музичного життя України (1921—1923) // Студії мистецтвознавчі. 2018. № 3 (63). С. 87—113.
2. Тичина П. Г. Збір. творів: У 12 т. Т. 11: Щоденникові і літературно-мистецькі записи. Підготовчі матеріали / Ред. кол.: О. І. Гончар (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1988. 552 с.
3. Тичина П. Г. Збір. творів: У 12 т. Т. 12 / Ред. М. Г. Жулинський. Кн. 1: Листи / Упор. і прим. С. А. Гальченка. Київ: Наукова думка, 1990. 485 с.
4. Тичина П. Г. Збір. творів: У 12 т. Т. 12 / Ред. М. Г. Жулинський. Кн. 2: Листи. Фольклорні записи / Упор. і прим. С. А. Гальченка. Київ: Наукова думка, 1990. 480 с.
5. *Шляхи мистецтва*. 1921. № 2.

REFERENCES

1. Kuzyk, V. (2018). Pazly nashoyi istorii: litopys muzychnoho zhyttia Ukrainy (1921—1923). *Studii mystetstvoznavchi*, 3 (63), pp. 87—113. [in Ukrainian]
2. Tychnina, P. (1988). Zibrannia tvoriv: U 12 t. T. 11. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
3. Tychnina, P. (1990). Zibrannia tvoriv: U 12 t. T. 12. Kn. 1. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
4. Tychnina, P. (1990). Zibrannia tvoriv: U 12 t. T. 12. Kn. 2. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
5. *Sblakhy mystetstva*. (1921). № 2. [in Ukrainian]